

Bijdrage Hennie Marsman aan voorbereiding Israëlzondag 2021

Lezing 03-10-2021: Marcus 10:1-16.

Wat roept de tekst op bij Joodse hoorders?

Zohar van Tijn.

Zohar van Tijn begint met de opmerking, dat de Farizeeën in de Marcus-lezing negatief worden afgeschilderd, terwijl het gaat om een intern debat, zoals rabbijnen gewend waren dat onderling te voeren. Opvallend. Ik identificeer mij bijna nooit met de Farizeeën, bij lezing in de Bijbel.

Het huwelijk is een zeer hoogstaand ideaal in het Jodendom. Dat ideaal wordt verbonden met de relatie die het Joodse volk heeft met de Torah. Het wordt beschouwd als een onbreekbaar huwelijk.

En dat geldt ook voor de sjabbat: elke vrijdagavond wordt de sjabbat als een *kalle*, een bruid, verwelkomd.

“Het huwelijk staat in deze voorbeelden voor de meest intieme en eeuwige verbondenheid die mogelijk is tussen twee zeer verschillende elementen.”

Van Tijn vindt het best een intimiderend ideaal, als hij dat op zijn eigen leven betreft. Tegelijk is het een heel relevant onderwerp. Het gaat om normen, waarden en verwachten van relaties. Over te hoge of te lage verwachtingen. Over de pijn en de eenzaamheid rondom echtscheidingen.

Hij wijst op de spanning tussen het hoge theologische ideaal en de weerbarstige menselijke praktijk. En roept op om elkaar de ruimte te bieden hierover in gesprek te gaan.

Marcus van Loopik

Evangelisten typeren Jezus soms als buitenstaander, die in discussie is met vijandige Joodse tijdgenoten. Van Loopik pleit voor een correctie van het terugprojecteren van latere conflicten tussen christenen en Joden naar de tijd van Jezus. Hij beschouwt Jezus als een rabbijnse leraar wiens denken verwant is aan dat van de Farizeeën. Daarnaast zijn er kenmerken in het denken van Jezus die hem eerder binnen het vroege chassidisme plaatsen: de nadruk op naastenliefde en op de geest die verder reikt dan de strikte letter van de wet.

De discussies die Jezus voert met Farizeeën en Schriftgeleerden dienen beschouwd te worden als interne Joodse aangelegenheden. Het ging er bij het ‘lernen’ soms pittig aan toe. De vraag die in Marcus 10 bediscussieerd wordt is of ontbinding van een huwelijk wel conform de Joodse wet is.

Van Loopik verbindt het ‘op de proef stellen’ door de Farizeeën met de kennelijke weerzin van Jezus tegen scheiding, wat de Farizeeën blijkbaar bemerkten hadden. Hij stelt dan, dat Jezus in de vraag rond echtscheiding nog strenger reageert dan de school van Sjammai. (hier kom ik straks op terug.)

In juridische zin is echtscheiding mogelijk, daar is eigenlijk geen discussie over. Maar Jezus brengt het gesprek op een ander niveau. Van een halachisch en juridisch betoog schakelt Hij over op aggadisch argumenteren. Daarbij verlegt Hij de aandacht

naar de geest van de wet, naar het ideaal van de Torah. En volgens dat ideaal is ontbinding van wat in Gods naam verbonden is, altijd een onwenselijk drama.

Bij ontrouw kan echtscheiding als een noodmaatregel worden toegepast. Van Loopik verwijst daarbij naar Mattheüs 5:31, waarin gesproken wordt over overspel door de vrouw als geoorloofde reden voor het wegzenden. Maar voor zichzelf en zijn leerlingen, aldus Van Loopik, verklaart Jezus scheiding onder alle omstandigheden tot een taboe.

Eigen licht op de tekst

Deuteronomium 24:1-4

In de vraag rondom de echtscheiding ging de discussie erover wanneer een man zijn vrouw mocht wegzenden. Laten we eerst naar de tekst kijken van Deuteronomium 24:1-4.

Vertaling NBV 2004:

[Deut. 24:1] Het volgende kan zich voordoen: iemand heeft een vrouw getrouwd, maar **om een of andere reden** is hij ontevreden over haar. Hij schrijft een scheidingsbrief, die hij bij haar vertrek aan haar meegeeft. [2] Ze gaat bij hem weg en wordt de vrouw van een ander. [3] Maar dan krijgt die tweede man een afkeer van haar, en ook hij schrijft een scheidingsbrief en geeft haar die bij haar vertrek mee; of de man die als tweede met haar is getrouwd, komt te overlijden. [4] In zo'n geval mag de eerste man, die van haar gescheiden is, haar niet opnieuw tot vrouw nemen, nu zij voor hem onrein geworden is. Want de HEER verafschuwt zulke dingen. Wanneer u zoiets doet, werpt u een smet op het land dat de HEER, uw God, u in eigendom zal geven.

Vertaling Naardense Bijbel, herz. vert. 2014:

[24:1] Wanneer een man een vrouw neemt
en haar meester wordt,
geschieden zal het
als ze geen genade vindt in zijn ogen
omdat hij haar heeft aangetroffen **in een zaak van naaktheid**:
schrijven zal hij voor haar
  een akte van scheiding
  haar die in de hand geven
en haar heenzenden uit zijn huis.
[2] Vertrekken zal ze uit zijn huis,
heengaan en wezen voor een andere man.
[3] Is de latere man
haar gaan haten,
zal hij voor haar
  een akte van scheiding schrijven,
  haar die in de hand geven
en haar heenzenden uit zijn huis,
of wanneer de latere man sterft
die haar zich tot vrouw genomen heeft,
[4] dan is het onmogelijk dat haar eerdere heer,
  die haar heeft heengezonden,
  haar weer neemt
  en zij hem tot vrouw wordt
nádat zij zich heeft laten verontreinigen;
want, een gruwel is dat

voor het aanschijn van de ENE;
je mag het land niet laten zondigen
dat de ENE, je God,
je als erfdeel geeft.

De discussie tussen de school van Hillel en de school van Sjammai had te maken met de interpretatie van de woorden *'erwat dabar*. Holladay¹ vertaalt: "something indecent". Het woord *'erwah* betekent "naaktheid," meestal in sexuele zin. De school van Hillel stond scheiding om vrijwel elke reden toe. De school van Sjammai stond scheiding toe in het geval van overspel of bij ander onzedelijk gedrag.

Wat mij opvalt in de tekst van Deut. 24 is, dat het in deze tekst niet gaat over de vraag of echtscheiding geoorloofd is. Het gaat om het verbod dat een man een vrouw terugneemt die, nadat hij haar heeft weggezonden met een echtscheidingsbrief, een sexuele relatie heeft gehad met een andere man. Hij mag niet opnieuw een sexuele relatie met haar aangaan.

De tekst bespreekt een casus, waarin het niet gaat om het veroordelen van "de zaak van naaktheid" maar om het verbod voor de man om opnieuw een relatie aan te gaan met een vrouw, die nadat ze de zijne was, de vrouw van een ander is geworden. Ook al is ze daarna gescheiden of weduwe geworden, hij mag niet opnieuw met haar een sexuele relatie aangaan.

Verder is van belang te weten hoe de man-vrouw verhoudingen waren in de eerste eeuw van onze jaartelling. In de teksten in het Eerste Testament wordt de man binnen het huwelijk de 'heer' van de vrouw genoemd. De Hebreeuwse woorden *ba'al* en *'adoon* worden gebruikt. Er is sprake van een onbalans binnen de relatie, daar waar het gaat om de macht. De man is 'eigenaar' van de reproductieve functies van zijn vrouw.² Dat is ten tijde van Jezus nog steeds zo, de verhouding tussen een man en een vrouw binnen het huwelijk is niet gelijkwaardig.

Overspel wordt voor vrouwen ook anders omschreven dan voor mannen³. Een gehuwde man pleegt overspel als hij sexuele betrekkingen heeft met de vrouw van een andere man. Want zij (beter gezegd: haar sexualiteit) is 'het eigendom' van een andere man. Zolang een man sexuele betrekkingen heeft met een ongebonden vrouw, een vrouw die niet binnen een huwelijk is met een andere man en ook niet meer onder de autoriteit van haar vader staat, pleegt hij geen overspel. Bij overspel is zijn overtreding gericht tegen de andere man, die de 'heer' is van de vrouw. Voor een gehuwde vrouw is dit anders. Zij pleegt overspel als zij sexuele betrekkingen heeft met een andere man. Of deze man gehuwd is of niet, doet daarbij niet ter zake. Haar overtreding is gericht tegen de man met wie ze getrouwd is en die haar 'heer' is. Er is dus sprake van gender ongelijkheid.

Over het huwelijk nog het volgende: het huwelijk wordt in het oude Israël beschouwd als een verbond. De profeten (m.n. Hosea en Ezechiël) gebruiken de metafoor van het huwelijk wanneer ze spreken over de relatie tussen God en Zijn volk. Maar zij

---

¹ Holladay, W.L., 1988. *A Concise Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*. Leiden: Brill, 10^e herz. ed., p. 283.

² Marsman, H.J., 2003. *Women in Ugarit and Israel: Their Social and Religious Position in the Context of the Ancient Near East* (OTS, 49). Leiden, Brill, p. 146.

³ Zie Deut. 22:13-29 en Marsman, p. 180-189.

gebruiken die metafoor op een bepaalde manier, nl. om de ontrouw van Israël t.o.v. God te benoemen en af te wijzen. Israël wordt vergeleken met een ontrouwe echtgenote, die overspel pleegt met andere partners en haar Heer niet trouw is. Er valt heel veel over deze metafoor te zeggen, maar in het kader van Deut. 24:1-4 is het opvallend dat God zijn overspelige partner Israël (de “ontrouwe echtgenote”) niet wegzendt. Het verbond blijft bestaan, wordt niet ontbonden. En God neemt zijn “ontrouwe echtgenote” Israël terug, nadat zij (binnen de beeldspraak van de metafoor) seksuele betrekkingen heeft gehad met andere partners.

Terug naar Marcus 10. De Farizeeën willen Jezus’ mening weten over de vraag of een man zijn vrouw mag verstoten. In een context waarin een man tegenover zijn eigen vrouw geen overspel kon plegen, geeft Jezus een andere interpretatie van het concept ‘overspel’. Zo geeft hij aan de status van de echtgenote dezelfde waardigheid als aan die van haar man. En Jezus plaatst de echtgenoot onder dezelfde verplichting van trouw als zijn vrouw.

Na de vraag over het wegzenden / loslaten (*apolúoo*) van zijn echtgenote door een man, volgt een omgekeerde beweging naar Jezus toe. De leerlingen willen de kinderen weghouden bij Jezus (en hen liever wegzenden, denk ik). Maar Jezus neemt de kinderen in zijn armen en zegent hen.

Het is een liefdevol en beschermend gebaar. Kinderen en vrouwen behoorden tot de kwetsbaren van de samenleving. Evenals vrouwen werden kinderen ook min of meer als bezit beschouwd. In de ogen van de discipelen golden de kinderen als onbelangrijk. Maar het Koninkrijk van God is voor wie is als hen. Zij kunnen het alleen maar ontvangen en er niets tegenover stellen.

[bonus]

De Hebreeuwse Bijbel beschrijft de situatie waarin een man scheidt van zijn vrouw. Over het recht van een gehuwde vrouw om te scheiden van haar man wordt niet geschreven in de Hebreeuwse Bijbel. Binnen de Joodse traditie wordt op grond van Exodus 21:7-11 aangenomen dat een vrouw onder bepaalde voorwaarden het recht heeft om te scheiden.⁴

In huwelijkscontracten uit de Joodse kolonie in Elephantine (Egypte), daterend uit 5e-4e eeuw v.Chr., worden de voorwaarden omschreven waaraan beide huwelijkspartners moeten voldoen, mocht één van beiden besluiten tot ontbinding van het huwelijk. Zowel de vrouw als de man heeft de mogelijkheid om dit te initiëren.⁵

Flavius Josephus beschrijft in zijn *Antiquitates Judaicae* (boek XVIII, hfdst. 5) dat Herodes Antipas op een illegale manier getrouwd was met Herodias. Zij was de echtgenote van zijn halfbroer Philippus, die zij verliet om te huwen met Herodes Antipas. Herodias had blijkbaar de vrijheid om haar echtgenoot Philippus te verlaten. Maar in de ogen van Josephus is het huwelijk tussen Herodias en Herodes Antipas niet rechtsgeldig. Want Herodias had weliswaar aan haar wettige man een echtscheidingsbrief gestuurd, maar Philippus had haar daarvoor geen toestemming gegeven. M.a.w.: de echtscheiding was pas wettig geweest als het initiatief bij Philippus had gelegen. Pas na zijn toestemming zou Herodias een

---

⁴ [The Right to Divorce - Jewish Divorce: Get \(chabad.org\)](http://chabad.org)

⁵ Marsman, p. 676.

echtscheidingsbrief mogen schrijven en bij haar man mogen weggaan, om te trouwen met Herodes Antipas.

De relatie tussen Herodes Antipas en Herodias zou heel goed de achtergrond kunnen zijn voor de vraag die de Farizeeën aan Jezus stellen. Jezus was nl. op weg naar Jeruzalem en reisde via het gebied aan de overkant van de Jordaan, dat is: Perea. Over dit gebied heeft Herodes Antipas de jurisdictie. Het 'verzoeken' door de Farizeeën kan dan gerelateerd worden aan het onwettige huwelijk tussen Herodes Antipas en Herodias. De Farizeeën dagen Jezus uit om hierover een uitspraak te doen, terwijl Hij zich in Perea bevindt.

Het is in dit opzicht opmerkelijk dat Marcus in verhouding veel aandacht schenkt aan het onwettige huwelijk van Herodes Antipas en Herodias. Vergeleken met Mattheüs (14:1-12) en Lucas (3:19-20) beschrijft Marcus dit gebeuren heel uitgebreid in 6:14-29. Mary Ann Tolbert merkt op dat dit het enige verhaal in het Marcus-evangelie is, waarin Jezus niet de centrale figuur is.⁶

In de uitleg die Jezus aan de Farizeeën geeft van Deut. 24:1-4 wijst Hij op de bedoeling van God met het huwelijk, nl. als een verbond van liefde en trouw. In de beslotenheid van een huis voegt Hij er in gesprek met de leerlingen nog aan toe, dat het een verbond is dat voor beide partners op dezelfde manier geldt. Bovendien geeft Jezus met deze uitleg aan dat Hij zowel Herodes Antipas als Herodias veroordeelt in hun gedrag. Onderdeel van de overeenkomst tussen Herodes Antipas en Herodias was nl. dat Herodes van zijn eerste vrouw Phasaelis scheidde. Binnenshuis zegt Jezus tegen zijn leerlingen: "Wie zijn vrouw verstoot en met een ander trouwt, pleegt overspel; en als zij haar man verstoot en met een ander trouwt, pleegt zij overspel." (Marc. 10:11-12).

Gebruikte literatuur:

- Bolkestein, M.H. 1985. *Het Evangelie naar Marcus* (PNT). Nijkerk: Callenbach.
- Holladay, W.L. 1988. *A Concise Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*. Leiden: Brill, 10e herz. ed.
- Lane, W.L. 1974. *The Gospel of Mark* (NICNT). Grand Rapids MI: Eerdmans.
- Marsman, H.J. 2003. *Women in Ugarit and Israel: Their Social and Religious Position in the Context of the Ancient Near East* (OTS, 49). Leiden: Brill.
- Dewey, J. 1994. "The Gospel of Mark", in: Schüssler Fiorenza (ed.), E., *Searching the Scriptures*. New York NY: Crossroad, p. 470-509.
- Tolbert, M.A. 1995. "Marcus", in: Newsom, Carol A. en Ringe, Sharon H. (red.), *Met eigen ogen: commentaar op de bijbel vanuit het perspectief van vrouwen*. Zoetermeer: Meinema.

---

⁶ Tolbert, M.A. 1995. "Marcus", in: Newsom, Carol A. en Ringe, Sharon H. (red.), *Met eigen ogen: commentaar op de bijbel vanuit het perspectief van vrouwen*. Zoetermeer: Meinema, p. 345.